

OKLOPNE JEDINICE U ODBRANI NOĆU

U savremenoj vojnoj literaturi sve više se razmatraju problemi noćnih dejstava oklopnih jedinica, koje se, manje-više, u svim armijama smatraju najsposobnijim za dejstva u uslovima upotrebe atomskih borbenih sredstava (ABS). Pri tome je, uglavnom, zajedničko i osnovno gledište da se noćna dejstva i oklopnih jedinica ne smatraju više izuzetnim nego normalnim. Ono se temelji, u prvom redu, na tehničkoj i formacijskoj osposobljenosti oklopnih jedinica za noćna dejstva i na težnji da se noć iskoristi za njihovu zaštitu od neprijateljskih ABS i avijacije. Međutim, više se raspravlja o problemima napadnih a manje odbrambenih dejstava oklopnih jedinica noću.

Noć utiče na borbeni poredak i borbeno obezbeđenje, inženjerijsko obezbeđenje, vatreni sistem, manevar, komandovanje i sadejstvo, materijalno-tehničko obezbeđenje i sanitetsko zbrinjavanje oklopnih jedinica u odbrani protiv napadačevih oklopnih snaga.

Borbeni poredak i borbeno obezbeđenje. S obzirom na mogućnosti i težnju napadača da određenim pravicima napada oklopnim jedinicama neprekidno i odbrana mora biti neprekidna, tj. danonoćna. Prema tome, oklopna jedinica će najčešće izvoditi odbranu noću kao nastavak odbrane danju i to prvenstveno protiv nadmoćnijih oklopnih snaga napadača, što branilac stalno mora imati u vidu pri organizovanju odbrane i formiranju borbenog poretka koji mora da odgovara i procenjenom načinu dejstva napadača noću.

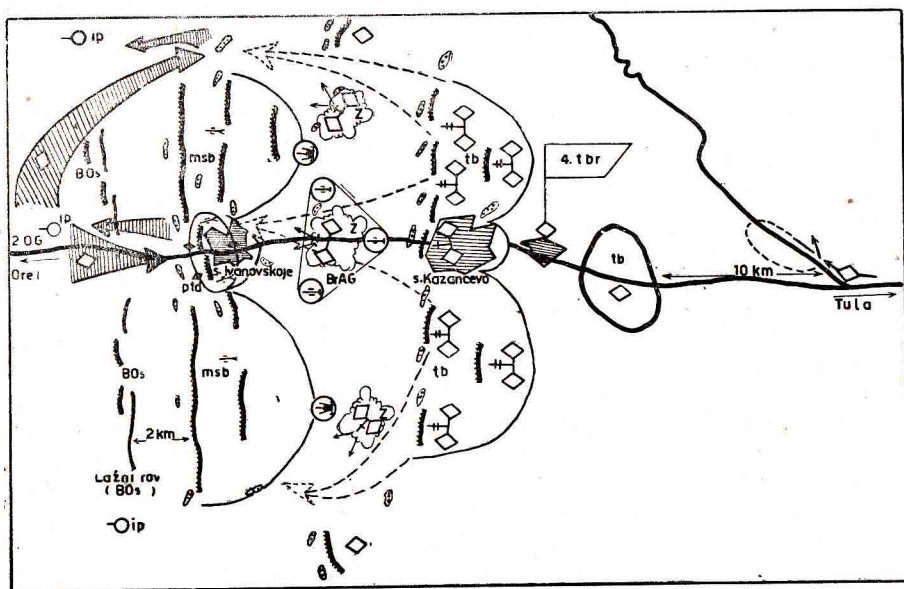
Za dejstvo oklopnim snagama noću, napadač će birati pogodnije i kraće pravce — duž komunikacija i prohodnih grebena i dolina na kojima ima uočljivih objekata potrebnih za lakšu orijentaciju u toku dejstva. Prvenstveno će težiti obuhvatima i obilascima braniočevih snaga ili napadu kroz njihove spojeve i međuprostore gde su slabiji protiv-oklopna odbrana (POO) i zaprečavanje, a zadržavaće jače druge ešelone ili rezerve za produžetak napada danju.

Zbog toga, svaki elemenat borbenog poretka oklopne jedinice u odbrani treba da bude što više osposobljen za samostalno dejstvo. Niže tenkovske jedinice potrebno je ojačavati pešadijom i pionirima, da bi se omogućili što efikasnija zaštita i dejstvo tenkova koji i noću čine osnovnu udarnu snagu i u odbrani i u napadu.

Iako oklopne jedinice (pukovi, brigade i divizije) u svom sastavu imaju i jedinice drugih rodova, najčešće će ih u odbrani biti potrebno ojačavati prvenstveno pešadijom i inženjerijom, jer je uloga pešadije i inženjerije u odbrani noću povećana. Međutim, retko će biti moguće da se oklopna jedinica posebno ojača pešadijom i inženjerijom za odbranu noću, tj. najčešće će noću dejstvovati sa ojačanjima koja je imala za odbranu danju, a često i bez tih ojačanja.

Na ravnom i otkrivenom zemljištu pešadija nije pogodna da samostalno brani posebne rejone ili pravce zbog velikih mogućnosti prodiranja oklopnih jedinica napadača na takvom zemljištu. Stoga je pogodnije da pešadija bude integrirana sa tenkovima i samohodnom protivoklopnom artiljerijom u okviru svih elemenata borbenog poretka oklopne jedinice. To je nužno i zato što pešadija koja se nalazi u odbrambenim rejonima tenkovskih četa i bataljona, kao i ona iz rezerve, mora biti angažovana više noću nego danju za zatvaranje i kontrolu međuprostora, zaštitu prepreka i sl. U odbrani, na takvom zemljištu glavno je da borbeni poredak bude u skladu sa zahtevima protivoklopne borbe. Potrebno je da se svaki element borbenog poretka oklopne jedinice osposobi za borbu protiv napadačevih tenkova, a noću može korisno da posluži i protivoklopni odred (POOd) formiran od samohodne protivoklopne artiljerije ojačane pionirima i pešadijom.

Na manevarskom i pokrivenijem zemljištu, na zemljištu gde su pravci više kanalisani, gde je moguće nasloniti bokove na pogodne objekte i pregrade i gde su položaji jači (naselja, kose, vodene prepreke i sl.), pešadija je pogodnija za odbranu pojedinih rejonu i pravaca, a zaprećavanje je lakše. U tim uslovima, ako je oklopna jedinica ojačana sa

više pešadije, što može biti izuzetno, celishodno je delom tenkova i samohodne artiljerije ojačati pešadijsku jedinicu i upotrebiti je za odbranu jednog od pravaca ili dela odbrambene zone ispred ili iza oklopne jedinice. Cepanje i pridavanje pešadijske jedinice tenkovskim četama i bataljonima oklopne jedinice bilo bi necelishodno jer bi se tako umanjivala njena borbena efikasnost i komplikovali komandovanje i sadejstvo. Razumljivo je da će u ovakvim uslovima oklopna jedinica ojačana delom pešadije braniti najprolaznije pravce, odnosno deo odbrambene zone ili da će veći deo snaga angažovati za aktivna dejstva.

Takvu mogućnost ilustruje sledeći primer: 4. oktobra 1941. god. sovjetska 4. tenkovska brigada pristigla je iz dubine i na oko 5 km severno od Orela prešla u odbranu na širokom frontu u zahvatu komunikacije Orel — Tula, sa zadatkom da prihvati snage u dodiru, spreći brz prodor nemačke 2. oklopne grupe i time stvori uslove za pristizanje pešadijskih snaga i organizovanje odbrane po dubini. Brigada je bila ojačana sa jednim motostreljačkim bataljonom i jednim protivtenkovskim divizionom. Komandant brigade pukovnik Katnikov, formirao je borbeni poredak u dva ešelona sa jakom rezervom (vidi skicu). Prvi ešelon su činili dva motostreljačka bataljona i protivtenkovski divizion, oslanjajući se na s. Ivanovsko. Drugi ešelon činili su dva tenkovska bataljona oslanjajući se na s. Kazancevo sa više zaseda u međuprostoru i više pravaca za protivnapade. Pošto se Brigada nije naslanjala na druge jedinice, niti na prirodne pregrade i sl., za obezbeđenje otkrivenih bokova određene su grupe tenkova sa pridaom pešadijom i pionirima. U rezervi je zadržan jedan tenkovski bataljon namenjen za protivnapade na težištu odbrane. Položaji su posednuti noću 4/5. oktobra. Pristupilo se intenzivnom ukopavanju i zaprečavanju. Radi obmane i iznenađenja napadača na oko 2 km ispred prednjeg kraja odbrane organizovan je lažni prednji kraj, a za stvaranje utiska o prisustvu jačih snaga u dubini je, delom pešadije i tenkova, vršeno demonstrativno kretanje. 5. oktobra posle kratkog i jakog artiljerijskog vatrenog udara, snage 2. oklopne grupe jačine oko 100 tenkova sa motopešadijom napadale su iz pokreta, ali su odbijeni uz gubitke od 11 tenkova, 8 oklopnih automobila i znatnog broja motopešadije. Pokušaj obuhvata je takođe sprečen. Upornom odbranom, uz dejstvo iz zaseda, uz kratke i snažne vatrene udare sa bliskih odstojanja, kratke i brze protivnapade na opasnije delove — što je posebno davalo utisak o protivnapadu jačih snaga i unosilo zabunu kod napadača — zajedno sa prihvaćenim snagama, 4. tenkovska brigada je 8 dana i noći zadržavala nastupanje dve tenkovske i jedne motorizovane divizije podržane vrlo jakom avijacijom.*

U svim slučajevima, za odbranu noću potrebno je samohodnu artiljeriju za podršku pridati tenkovskim četama i bataljonima na težištu odbrane, a od motorizovane artiljerije formirati artiljerijsku grupu i određivati joj vatrene položaje u zahvatu boljih komunikacija. Zavisno od ojačanja, formacijsku inžinjeriju potrebno je pridati nižim jedinicama a od pridate formirati grupe za zaprečavanje (GZ) na najvažnijim pravcima i potreban deo zadržati u rezervi.

Sve je to moguće kada se odbrana organizuje pravovremeno i van dodira sa napadačem. Međutim, posebnu teškoću čini prilagođavanje borbenog poretka kojim se izvodila odbrana danju za nastavljanje odbrane noću. Deo tenkova i samohodne artiljerije sa ojačanjima može se postaviti u zasede na međuprostorima i bokovima, odnosno na položaje pogodnije za otvaranje efikasnih vatre noću. Rezerva može biti prikupljena i bliže prednjem kraju na pravcu predviđene upotrebe. Deo artiljerije može se isturiti na privremene vatrene položaje ili pridati jedinicama da dejstvuje kao prateća artiljerija u zasedama i sl. Među-

* Oklopne i mehanizovane jedinice sovjetske armije, Moskva 1958. god., str. 91-96.

tim, ovih promena treba da bude što manje, jer padom mraka i u zoru izvođenje većih promena u borbenom poretku može neprijatelju omogućiti izvršenje napada pod povoljnijim uslovima: dok su jedinice u premeštanju, kad je poremećeno sadejstvo i sl. Stoga je najbolje da isti raspored snaga i sredstava omogućuje uspešnu odbranu i danju i noću.

Posebno je važno da borbeni poredak oklopne jedinice omogućava aktivnost u odbrani noću.

Mrak je za obe strane uslov relativne bezbednosti od iznenađenja i uzrok otežanog izviđanja, kretanja, osmatranja i gađanja, međusobnog mešanja, zabune, obmane, panike i sl. Zbog toga treba naročitu pažnju posvetiti organizovanju i sprovođenju mere borbenog obezbeđenja.

Noću je teže otkriti podilaženje i raspored napadača. Osmatranje je veoma otežano, a često i isključeno. Prisluskiivanje je aktuelno, jer se čujnost povećava (smatra se da se automobil može čuti do 2, a tenk do 5 km). Zbog težnje i preimućstva napadača da prikriveno podiđe, da se infiltrira i postigne iznenađenje, izviđanje mora biti veoma intenzivno. Ako se odbrana organizuje van dodira sa napadačem, izviđački kontakt s njim treba uspostaviti što pre i na što većem udaljenju. To se postiže upućivanjem više izviđačkih organa, preko jedinica koje su u dodiru sa napadačem, kao i jedinica koje se nađu u pozadini ili u rasporedu napadača, izviđačkih organa i jedinica prednjeg odreda i sl. Pored toga, u okviru svih jedinica treba pojačati osmatranje i izviđanje reiona odbrane, a naročito izviđanje i kontrolu međuprostora, bokova i dubine odbrambene zone. Razumljivo je da izviđačka jedinica neće biti dovoljna za tako široko i intenzivno izviđanje, tim pre što komandant mora uvek imati rezervu izviđača. Zbog toga za izviđanje u okviru zone treba angažovati u prvom redu delove pešadije, kao i razne druge jedinice, ako postoje u zahvatu zone. Ukoliko se ove jedinice ne mogu angažovati u čitavoj zoni, korisno je s njima uskladiti izviđanje radi uštede snaga. Nužno je imati što više manjih izviđačkih organa, pretežno motopešadijskog sastava, sa dobrom vezom. Izviđanje se mora obavljati u neposrednom dodiru sa napadačem i kontakt se ne sme gubiti i to ubacivanjem, hvatanjem starešina, vojnika i kurira, prepadima i sl. Na sopstvenoj teritoriji stanovništvo će uvek biti pogodan oslonac izviđačima, a često se može i neposredno angažovati za izviđanje. Izviđački organi i osmatrači moraju biti upoznati sa znacima raspoznavanja da ne bi dolazilo do zabune. Izviđački organi po mogućnosti treba da budu snabdeveni uređajima sa IC-zracima za noćno osmatranje.

Noću je povećano fizičko naprezanje i zamaranje ljudi — naročito tenkovskih posada. Mrak — pogotovo kad je kiša, vetar, hladnoća i sl. — nagoni ljude da se više grupišu i sklanjaju na suva i topla mesta (u vozila, zaklone, skloništa, kuće i sl.), što smanjuje budnost i borbenu gotovost jedinice. Obezbeđenje međuprostora, spojeva i bokova vatrom artiljerije, tenkova i mitraljeza iz odbrambenih reiona je otežano zbog težeg osmatranja i manje preciznosti gađanja. Sve te okolnosti olakšavaju napadaču iznenađenje, infiltraciju i dejstvo njegovih snaga kroz međuprostore, na spojevima i bokovima branioca. Posebno će napadač težiti da infiltriranim delovima i diverzantima razvija dejstvo u dubini odbrane radi zauzimanja, držanja ili uništavanja objekata važnih za

manevar i izvlačenje snaga oklopne jedinice (mostova, tesnaca i dr.). Sve to potencira potrebu što širih i efikasnijih mera osiguranja oklopne jedinice u odbrani.

Borbeno osiguranje lakše dejstvuje noću nego danju, ali se ne može efikasno podržavati artiljerijskom vatrom i zbog toga je njegov prihvat otežan. Zato borbenom osiguranju treba postaviti precizne zadatke da se što upornije i što duže brani, a kada za to nema uslova — da više dejstvuje iz zaseda, prisiljavajući snage napadača na razvijanje i otkrivanje njegovih namera.

Za osiguranje međuprostora, spojeva i bokova mogu se koristiti pešadijski delovi ojačani pojedinim tenkovima i samohodnim oruđima, koji mogu dejstvovati kao zasede i slično, i dopunsko zaprečavanje. Osmatranje i izviđanje u okviru odbrambene zone dopunjavaju osiguranje, a u pojedinim slučajevima izviđački organi mogu da, pored izviđanja i kontrole, vrše i osiguranje međuprostora. Svaka jedinica treba da organizuje svoje neposredno osiguranje stražarima, patrolama, dežurnim mitraljezima i drugim oruđima. Potrebno je regulisati i odmaranje ljudstva i posada borbenih vozila po smenama. Za brzo davanje uzbune treba predvideti pogodne signale (zvučne, svetlosne i sl.). Za osiguranje naročito važnih objekata (mostova, tesnaca i dr.), kad god postoji mogućnost, treba angažovati i razne druge jedinice, pa čak i mesno stanovništvo, da bi se pešadija, pioniri i oklopna borbeno sredstva što manje angažovali za te zadatke. Zbog otežanog raspoznavanja svi osiguravajući organi moraju biti upoznati sa znacima raspoznavanja da ne bi dolazilo do zabuna i panike koju izazivaju tenkovi, naročito kada se ne zna čiji su. Posebnu pažnju treba posvetiti osiguranju komandnih mesta i artiljerijske grupe, jer noću mogu biti izloženi napadima infiltriranih diverzantskih i drugih grupa.¹

Mada je efikasnost dejstva avijacije noću, naročito na tenkove, znatno manja nego danju, PVO se ne sme zanemariti. Samohodnu PAV artiljeriju je pogodnije rasporediti za zaštitu jedinica na težištu odbrane a motorizovanu za zaštitu artiljerijske grupe. Nekada, pak, biće važnije PAV artiljerijom zaštititi objekte u dubini odbrambene zone važne za manevar ili izvlačenje (mostove, tesnace i sl.). Samohodna PAV oruđa mogu se uspešno koristiti i za gađanje ciljeva na zemlji. Jedinice u rejonima otkrivenim u toku dana mogu biti izložene napadu avijacije. Zbog toga, pored rasporeda sredstava PVO, posebno treba i noću posvetiti pažnju merama PVZ, naročito ukopavanju i maskiranju. Uvek treba računati s tim da će avijacija napadača noću sadejstvovati svojim jedinicama na zemlji — izviđanjem, osmatranjem i osvetljavanjem borbenog poretka oklopne jedinice.

Zbog otežanog izviđanja i osmatranja, napadaču je noću teže otkrivati rentabilne ciljeve i upotrebljavati atomske projekte. Uz to je i opasnost za sopstvene trupe veća i otežana je eksploatacija efekta ovih udara. Međutim, jedinice otkrivene u toku dana u odbrambenim

¹ Noću 22/23. 11. 1941. god., kod Belhameda u Africi, snage 8/15. nemačke tenkovske divizije zarobile su štab 4. engleske tenkovske brigade (F. V. Melentin: *Oklopne bitke 1939—1945*, izdanje VIZ JNA »Vojno delo«, Beograd, 1962. godine, str. 100.)

rejonima, naročito u dubini odbrambene zone, mogu biti izložene atomskim udarima noću. Ovo tim pre što se predviđa mogućnost upotrebe ABS ne samo na otkrivene ciljeve, nego i na one za koje se procenom pretpostavlja da bi se mogli nalaziti u određenom rejonu. Stoga se i u odbrani noću moraju preduzimati sve tehničke i taktičke mere ABHO. Oklopne jedinice na položajima, u dubini zone, rezerva, artiljerijska grupa, mesta prelaza preko reka i kanala i sl. mogu biti ciljevi atomskih udara. Može se pretpostavljati da će napadač izbegavati upotrebu atomskih borbenih sredstava po objektima, čije korišćenje predviđa posle zauzimanja, naročito po raskrscima i velikim mostovima. Pored poznatih tehničkih mera ABHO, sve mere PVZ doprinose ABHO, a naročito treba posvetiti pažnju ukopavanju, zaklanjanju, maskiranju, kao i predviđanju manevra jedinica iz odbrambenih rejona i rezerve u slučaju atomskog udara za izvlačenje zahvaćenih jedinica i zatvaranje breše. Ne može se zanemariti potrebna rastresitost jedinica i borbenog poretka kao celine. Treba imati u vidu i to da je demorališući efekat atomskih udara veći noću nego danju. Mogućnost napada hemijskim sredstvima, naročito artiljerijskim hemijskim zrnima, potencirana je noću. ABH-osmatranje i izviđanje branioca su teži noću nego danju. Zbog toga je otežano otkrivanje kontaminiranog zemljišta (KonZ). Takođe je otežana i sporiya identifikacija ABH sredstava i dekontaminacija. Korisno je isturiti više osmatračnica na pogodna uzvišenja, a ABH izviđače rasporediti u više patrola u blizini rejona i objekata gde bi po proceni najverovatnije mogli biti izvršeni atomski udari. Dekontaminaciona stanica (DkSt) treba da bude bliže prednjem kraju odbrane na mestu pogodnom za rad. Po mogućstvu, korisno je obeležiti pravce i puteve od jedinica do DkSt, radi lakše evakuacije kontaminiranog ljudstva i sredstava. ABH-jedinice treba, po mogućnosti, snabdeti sa sredstvima za osvetljavanje.

Naročito kada u odbrambenoj zoni oklopne jedinice postoje veće prepreke i važni objekti (kanali, reke, mostovi, prevoji, grebeni, raskrsnice i sl.) napadač može upotrebiti helikopterske taktičke (diverzantske) desante i noću radi zauzimanja tih prelaza i objekata i odsecanja oklopne jedinice. Stoga se ni u odbrani noću ne mogu zanemariti mere protivdesantne odbrane (PDO). Izložene mere PVO i ABHO donekle se izražavaju i kao mere PDO. Posebno je važno organizovati osiguranje objekata u dubini odbrambene zone koji bi mogli biti cilj ovih desanata. Pored određivanja zadatka rezervi i snagama u blizini tih objekata, kad god je to moguće, potrebno je odrediti i posebne snage za njihovu odbranu ili da u blizini budu spremne sa vozilima (naročito pešadija) za brzu intervenciju. Ako u odbrambenoj zoni postoje teritorijalne i partizanske jedinice, treba ih angažovati i za ove zadatke, odnosno uskladiti mere PDO sa njihovim dejstvom protiv desanta i organizovati osvetljavanje objekata koji se osiguravaju od vazдушnih desanata.

Usavršavanje sprava za osmatranje i snimanje iz vazduha i sa zemlje (radio-lokatori, panhromatske kamere, kamere za infracrveno snimanje, termopelengatori i dr.), sprava za prisluškivanje, kao i sredstva za osvetljavanje, usavršavanje aviona za let i dejstvo noću, moguć-

nost upotrebe ABH sredstava noću, a posebno potreba da se postigne iznenađenje napadača — naglašavaju aktuelnost maskiranja oklopnih jedinica u odbrani noću. Pri organizovanju odbrane van dodira, oklopna jedinica ima preimućstvo za preduzimanje i obezbeđenje maskirnih mera. Zaklanjanje, ukopavanje i maskiranje oklopnih borbenih sredstava i ljudi važno je kao i danju. Maskiranje treba vršiti prvenstveno prirodnim materijalom, jer se on, posmatran ili snimljen ma kojim sredstvom izviđanja, ne izdvaja iz opšte slike pejzaža na bojištu. Sredstva za infracrveno osmatranje i fotografisanje, za razliku od sredstava za obično osmatranje i fotografisanje, omogućuju razlikovanje svih veštačkih objekata, maski, boja, predmeta i sl. Treba voditi računa da motori vozila što manje ili uopšte ne rade do početka napada, zbog mogućnosti termopelengatora da registruju IC zračenje iz toplotnih izvora sa visine odnosno daljine 10—30 km. Ukoliko je odbrana noću nastavak dnevne, korisno je radi maskiranja izvršiti promene u rasporedu snaga koje su mogle biti osmotrene u toku dana. Isto tako, nužno je u toku noći izvršiti maskiranje rasporeda snaga i sredstava za nastavak odbrane po danu. U toku iščekivanja napada treba sprečiti svako demaskiranje jedinica pokretima, bukom i svetlom vozila. Isto tako ne treba često uključivati IC uređaje za osmatranje i gađanje na svim oklopnim borbenim vozilima, nego samo na određenim i to povremeno, jer napadač može da otkriva izvore IC zraka na daljini do 2 km. Pored toga, ovi uređaji troše mnogo električne energije iz akumulatora ako glavni ili pomoćni motor vozila ne radi. Posebno treba povesti računa o radio-maskiranju do početka napada, kao i o maskiranju saobraćaja za dotur i evakuaciju pre i u toku odbrane. U pogodnim uslovima može biti korisno obmanjivanje napadača, naročito u toku izvođenja odbrane, pokretima delova jedinica i bukom motora tamo gde se želi stvoriti utisak da su jače snage.

Inžinjerijsko obezbeđenje. Iako smanjuje efekat inžinjerijskih radova, noć omogućava prikrivenije izvršavanje mnogih zadataka i time smanjuje gubitke inžinjerijskih snaga. Veštačke prepreke, naročito minskoeksplozivne, noću su efikasnije jer ih napadač teže otkriva i savlađuje. Zato inžinjerijsko obezbeđenje oklopne jedinice u odbrani noću ima poseban značaj. Naročito zaprečavanje i obezbeđenje manevra sopstvenim snagama osnovni su zadaci inžinjerije u odbrani oklopne jedinice noću.

Položaje za odbranu noću treba naslanjati prvenstveno na reke, močvarno zemljište, kanale, šume, naselja, grebene i sl., jer je njihovo inžinjerijsko uređivanje lakše, a osiguranje krila i bokova bolje. Naročito kada se odbrana priprema van dodira sa napadačem, treba posvetiti punu pažnju fortifikacijskom uređenju odbrambenih rejona: ukopavanju, maskiranju, zaprečavanju, uređenju puteva i dr. Ako, pak, radovi ne mogu pravovremeno da se izvedu, jedinice se moraju prvenstveno osloniti na korišćenje postojećih kanala, nasipa, uvala, ivica naselja i šuma i sl. Inžinjerijski radovi su veoma obimni², a vremenski i drugi

² Na primer, za izradu običnog zaklona za tenk čija zapremina iznosi oko 40 m³, a punog profila oko 120 m³, potrebno je 80, odnosno 240 rč.

uslovi će najčešće biti nepogodni za njihovo izvođenje. Posade oklopnih borbenih vozila nisu u mogućnosti da same izrade potreban broj zaklona. Stoga kada je moguće za te radove treba angažovati pešadiju, inženjeriju i druge jedinice koje se nalaze u zoni odbrane, pa čak i mešno stanovništvo — uz što veće korišćenje inženjerskih mašina i tenkovskih ralica.

Pored zaprečavanja u okviru odbrambenih rejona, zaprečavanje treba vršiti naročito u zahvatu puteva, dolina, kosa i sl. i to na mestima koja se teško obilaze, kao i po čitavoj dubini odbrambene zone,³ zavisno od karaktera zemljišta, mogućnosti snaga i tempa prodiranja napadača. Tako postavljene prepreke osmatrane i branjene dobro pripremljenom vatrom znatno ojačavaju čvrstinu noćne odbrane.

Rušenje objekata radi zaprečavanja može se izvoditi delom ranije, a delom u toku borbe po prolasku sopstvenih jedinica (mostovi, tesnaci i sl.).

Posebno je važno inženjersko obezbeđenje manevra oklopne jedinice u odbrani noću. Odred za održavanje komunikacija (OOK) uvek se formira od pionira i inženjerskih mašina i radi uglavnom na komunikacijama dotura i evakuacije i na njihovim objektima. Daleko je veći problem obezbeđenja kretanja i manevra jedinica u toku borbe. Pored osposobljavanja postojećih i izrade kolonskih puteva, u tom pogledu su važna pitanja kontrolnozaštitne službe (KZS) na postojećim i otvaranje novih prolaza kroz minska polja, obezbeđenje prelaza preko vodenih prepreka i sl. U rešavanju tih pitanja najviše se izražava sadejstvo inženjerije a donekle i pešadije sa tenkovima u noćnoj odbrani.

Inženjerske jedinice koje vrše zaprečavanje po dubini odbrambene zone treba da regulišu KZS na prolazima ostavljenim u preprekama sa delom sredstava za njihovo brzo zatvaranje i da imaju deo snaga sa pogodnim vozilima i sredstvima za brzo otvaranje prolaza tamo gde nisu ostavljeni, a predviđa se da bi mogli biti ili se pokaže da su potrebni. Po prolasku kroz prepreke, prolaz treba da zatvore pioniri jedinice koja je koristila prolaz. Zato je potrebno da pioniri ranije dođu do određenih prolaza, da ih upoznaju i pripreme sredstva za zatvaranje pre nailaska jedinice. Da se jedinica koja zaprečava po dubini ne bi osipala ostavljajući delove iz svoga sastava, za KZS mogu se koristiti pešadijski delovi ili delovi iz sastava drugih snaga, ako ove rade na zaprečavanju po dubini odbrambene zone zajedno sa inženjerskim jedinicama. Tamo gde bude neka jedinica nabačena, a prolazi nisu mogli biti obezbeđeni snagama inženjerskih jedinica koje su postavljale prepreku, sve moraju rešavati pioniri kojima je ojačana dotična jedinica. U ovakvoj situaciji očite su teškoće i rizik nabačene jedinice i njenih pionira, ukoliko pioniri nisu mogli biti pravovremeno upoznati sa dotičnim minskim poljem. Pri svemu tome moraju se imati u vidu teškoće

³ »Ratno iskustvo je pokazalo da je efekat od protivtenkovskih mina, postavljenih u dubini odbrane u procesu borbe, bio znatno veći nego od mina unapred postavljenih ispred prednjeg kraja«, i dalje »smatra se da je od broja uništenih tenkova u drugom svetskom ratu 1/3 uništena eksplozivnim PT preprekama«. (*Razvoj taktike sovjetske armije 1941—1945*, izdanje VIZ JNA »Vojno delo«, Beograd 1962. godine, strana 519.)

u pogledu brzog i pravovremenog prebacivanja inženjerije sa alatom i materijalom na mesto gde treba otvarati prolaze. Za prebacivanje pionira najpogodniji su oklopni transporteri, a u nedostatku ovih moraju se koristiti terenska vozila i kamioni ili traktori sa prikolicama. Ukoliko pioniri nisu u mogućnosti da otvore prolaze, moraće ih otvarati sami tenkovi i samohodna oruđa koji su snabdeveni uređajima za razmi- niranje.

Obezbeđenje prelaska preko vodenih prepreka, naročito preko velikih reka, u odbrani noću predstavlja poseban problem. Za savla- đivanje manjih vodenih prepreka oklopna jedinica može biti ojačana ili podržana inženjerijskim snagama i sredstvima. Pored priprema za rušenje i mera za zaštitu postojećih mostova, nužno je pripremiti po- treban broj mostova na pravcima dejstva nižih jedinica, a posebno materijal i snage za njihovu brzu opravku. Zaštitu mostova od infil- triranih i vazdušnodesantnih grupa napadača, pored delova pešadijskih i drugih jedinica, vrše i delovi inženjerijskih jedinica određeni za nji- hovo održavanje i opravku.

Vatreni sistem. Pod sistemom vatre oklopnih jedinica u odbra- ni noću treba podrazumevati prvenstveno organizaciju i međusobnu usklađenost tenkovske, pešadijske i artiljerijske vatre, zaprećavanja i osvetljavanja. Sem na pojedinim pravcima i delovima odbrambene zone gde posebno pešadija dolazi do izražaja ojačana delom tenkova, osnovu vatrenog sistema čini tenkovska vatra. Mrak najviše smanjuje efika- snost vatre, jer branilac kasnije otkriva napadača, teško osmatra vatru, nišanje je jako otežano. Zbog svega toga, smatra se, da je daljina efikasnog dometa vatre noću upola, a tačnost pogađanja 5—10 puta manja dok je utrošak municije 2—3 puta veći nego danju.

I pored ovog negativnog uticaja mraka, branilac noću ima izves- nih prednosti za organizaciju vatrenog sistema. On će najčešće imati mogućnosti da proceni, izvidi i upozna pravce kojima će noću dejstvo- vati napadač. Koristeći se boljim poznavanjem zemljišta može celisho- dnije da rasporedi snage i sredstva za što bolje izražavanje vatre, sprečavanje iznenađenja i za postizanje iznenađenja napadača. Odbra- na omogućava bolje zaklanjanje, ukopavanje i pomeranje snaga i sred- stava. Nasuprot tome, snage napadača obično se teže orijentišu, nago- milavaju se (naročito tenkovi) i teže nalaze zaklone, čime se više izlažu vatri branioca.

Za svaki tenk i samohodno oruđe potrebno je odrediti i prema mogućnostima urediti osnovni i 1—2 rezervna zaklona. Pri rasporedu tenkova treba u prvom redu voditi računa da mogu što efikasnije izra- ziti topovsku i mitraljesku vatru na daljini brisanog dometa. Ovo zbog toga da se ne mora u toku gađanja posebno ceniti daljina cilja, jer je to noću vrlo teško, i da se obezbedi efikasnija međusobna vatrena veza. Ovakav raspored najlakše je ostvariti na ravnom i otkrivenom zemlji- štu. Svakoj jedinici i tenku treba odrediti zone dejstva. Pored zone dejstva za svaki tenk, nužno je odrediti i rejone (prostorijske) koncen- tracije vatre tenkovskih vodova (četa) ispred i u dubini odbrambenih

rejona i u međuprostorima. Ispred svakog položaja, za svaku tenkovsku četvu treba odrediti po 2—3 linije sa po 2—3 orijentira koji treba da budu što uočljiviji prema horizontu, reljefu zemljišta i osvetljavanju, da bi se pomoću njih što lakše pokazivali ciljevi i rukovalo vatrom. Posebno je važno obezbediti brzo, tačno i razumljivo pokazivanje ciljeva između tenkova (vodova). Ovo se ostvaruje prvenstveno pomoću obeležavajućih zrna, sredstava za osvetljavanje i donekle pomoću orijentira. U svakom tenku i samohodnom oruđu treba izvršiti određene pripreme elemenata za noćno gađanje. Pri svemu tome moraju se imati u vidu teškoće i specifičnosti gađanja noću iz tenkovskog naoružanja i pored specijalnih IC-uređaja kod savremenih tenkova koji omogućuju osmatranje i gađanje noću na daljinama i do 800 m.

S obzirom da se u odbrani noću više izražava borba na bliskim odstojanjima i da pešadija napadača više dolazi do izražaja, veći je značaj pešadijske zaštite i podrške tenkova noću nego danju. Treba težiti da za svaki tenk bude raspoređeno po jedno streljačko odeljenje. I pri organizaciji pešadijske vatre treba imati u vidu određene teškoće i specifičnosti, kao i to da sredstva za blisku protivoklopnu borbu posebno dolaze do izražaja protiv napadačevih oklopnih borbenih sredstava. Oklopne transportere treba postavljati tako da mogu vatrom podržavati svoja odeljenja dok dejstvuju peške i da ih mogu brzo prebacivati na sledeće položaje.

U odbrani noću prateća artiljerija ima veći značaj od artiljerije za podršku. Kad god je moguće artiljerijsku vatru za podršku treba planirati i pripremati po danu sa osnovnih i narednih vatrenih položaja. Pri tome treba imati u vidu teškoće rada posada na vatrenim položajima i artiljerijskih osmatrača zbog čega je mala efikasnost neplanskih vatri. Artiljerijsku i minobacačku vatru treba planirati i pripremiti na pravcima verovatnog napada za pojačanje zaprečne vatre, za obezbeđenje međuprostora, spojeva i bokova — naročito tamo gde je vatra tenkova i pešadije slabija (jaruge, mrtvi prostori i sl.). Artiljerija i minobacači moraju uvek biti spremni za momentalno otvaranje pripremljenih zaprečnih vatri. Pored podrške planiranim vatrama, artiljerija vrši podršku na zahtev pešadije, odnosno tenkova, vodeći računa o dovoljno velikoj zoni sigurnosti. Znatno deo gađanja artiljerija vrši zrnima za osvetljavanje. Posebno je važno da artiljerija uništava napadačeva sredstva za osvetljavanje.

Pored rasporeda i priprema za gađanje ciljeva u vazduhu, potrebno je izvršiti pripremu PAV sredstava za neposredno gađanje ciljeva na zemlji.

Vatru tenkova, pešadije i artiljerije, kao i osvetljavanje treba uskladiti sa zaprečavanjem, naročito na pravcima najpogodnijim za dejstvo napadačevih tenkova. Posebno je važno uskladiti raspored i organizaciju vatre tenkovskih i pešadijskih zaseda u zahvatu odbrambenih rejona, položaja i međuprostora sa preprekama po čitavoj dubini.

Ispred položaja, naročito glavnog, na težištu odbrane, rasporedom snaga i sredstava na pogodnim mestima kao i zasedama potrebno je organizovati klopke i vatrene džakove osloncem na prepreke.

Sastavni elemenat sistema vatre i jedan od osnovnih preduslova njene efikasnosti u odbrani noću je osvetljavanje. Planom osvetljavanja treba regulisati snage i sredstva za osvetljavanje u pojasu obezbeđenja, na liniji borbenog osiguranja, u zahvatu položaja i na pravcima predviđenih protivnapada. Posebno je važno predvideti i obezbediti neprekidnu vezu sa delovima koji vrše osvetljavanje. Takođe je važno predvideti premeštanje i manevar raspoređenih sredstava i odrediti deo sredstava za dopunsko osvetljavanje u toku borbe.

Za osvetljavanje se mogu koristiti razna formacijska i priručna sredstva. Ali pri tome treba istaći da su u savremenim uslovima najpogodnija formacijska gusenična vozila sa reflektorima dometa 1.000 do 1.500 m i prečnikom snopa 200—300 m, kao i sa žutim staklima radi boljeg osvetljavanja kroz maglu. Njih treba postavljati na uzvišenja, tako da svetlosnim snopom nadvišavaju sopstvene snage a cilj osvetljavaju bočno.

Bele signalne rakete izbačene pod uglom od 60 do 70° osvetljavaju prostor prečnika 150—200 m. Rakete ostalih boja (zelene, crvene, žute i sl.) pogodnije su za signalizaciju nego za osvetljavanje. Pri odbrani noću potrebno je u tenkovima imati po 50—60 signalnih raketa od kojih 3/4 belih za osvetljavanje. Osvetljavanje ovim raketama mogu da vrše posade tenkova i pešadija. Da tenkovi ne bi bili osvetljeni, pogodnije je da osvetljavanje raketama vrše grupe pešaka raspoređene ispred i između tenkova, odnosno patrola u međuprostorima.

Artiljerijska svetleća zrna 105 mm omogućuju osvetljavanje prostora prečnika 400—500 m. Gađanje se vrši rafalima tako da se u vazduhu obezbede 2—3 baklje za potrebno vreme — sa tačkom rasprskavanja zrna na 200—300 m iznad zemlje. Ovo osvetljavanje je pogodno jer se lako prenosi, obezbeđuje prikrivenost izvora i relativno lako se usklađuje da se ne osvetljavaju sopstvene snage, kao i sa sistemom vatre, ali je utrošak zrna veliki.

Tenkovi i farovi drugih vozila nisu pogodni za osvetljavanje: imaju mali domet — 100—150 m, svetlosni snop je na ovoj daljini suviše sasređen i osvetljava malu površinu, nepokretni su, ne zaslepljuju napadača i demaskiraju tenkove (vozila). U pogodnim uslovima mogu se koristiti za bočno osvetljavanje ciljeva da bi ih drugi tenkovi — oruđa iz mraka i zaklona mogli gađati.

Kad god situacija omogućuje korisno je pripremiti osvetljavanje i priručnim sredstvima: benzinska burad i jame nasute piljevinom natopljenom istrošenim uljem, dizel-gorivom i sl.

Ovakva sredstva mogu se pripremati ispred odbrambenih rejonaa i položaja, na međuprostorima i sl. uz angažovanje potrebnog broja pešaka za njihovo paljenje u određeno vreme.

Radi usklađivanja osvetljavanja sa sistemom vatre i zaprečavanjem, nužno je pripremiti osvetljavanje bar najvažnijih prostorija predviđenih za koncentraciju tenkovske i artiljerijske vatre, a posebno važnijih prepreka. Minskoeksplozivne prepreke, naročito dirigovane, moguće je osvetljivati fosfornim i drugim zapaljivim i svetlećim materijama koje se pale aktiviranjem pojedinih mina ili minskih polja. Kada

se raspolaže protivoklopnim raketama, nužno je organizovati osvetljavanje prostora na kome se predviđa sačekivanje napadačevih tenkova, jer, kako je poznato, ako cilj nije vidljiv u toku vođenja raketa, nije efikasna njihova upotreba i pored toga što imaju sopstvene trasere.

Manevar. Bolje uređeni položaji, prikriveni raspored snaga i prepreka, bolja organizacija osmatranja, osvetljavanja, sistema vatre i sadejstva, poznavanje zemljišta i organizacija saobraćaja — olakšavaju oklopnoj jedinici manevar i aktivnost u odbrani noću. Uz samoprihvat u okviru i najmanjih jedinica i uzastopni međusobni prihvat jedinica, dejstvom sa uzastopnih položaja i kratkim i brzim protivnapadima i najmanjih delova branilac mora sprečavati da mu napadač cepa i obilazi elemente borbenog poretka. Naročito mogu da dođu do izražaja kratki i brzi protivnapadi branioca i najmanjim snagama na snage napadača zadržane preprekama, u vatrenim džakovima, ili dejstvom iz zasede i sl., osobito kada izlože nezaštićene bokove. U pogodnim uslovima mogu se uspešno izvršiti i manji ispadi.⁴

Aktivnost ovde ne treba shvatiti samo u smislu odlučujućih protivnapada nadmoćnijim snagama, iako načelo nadmoćnosti snaga u protivnapadu noću ne gubi svoj značaj. Aktivnost treba više shvatiti u smislu manevra, aktivnosti vatre sa bliskih odstojanja, iznenađenja, dejstva iz zaseda, brzih i kratkih protivnapada ne samo rezerve nego i snaga iz odbrambenih rejona u cilju nanošenja gubitaka nadmoćnijem napadaču, i odvajanja od njega. Na poznatom i pripremljenom zemljištu naročito sa tenkovima koji imaju IC-uređaje za kretanje i gađanje noću, mogu se lakše vršiti prikriveni manevri, a time postizati iznenađenja i manjim snagama tući daleko nadmoćniji napadač. Zbog toga su upravo noćni manevri i protivnapadi, iako teži, celishodniji nego dnevni kada je napadač tehnički i brojno nadmoćniji, jer je u noćnim uslovima umanjena efikasnost njegovih ABS i avijacije. Uspeh ispada i protivnapada u odbrani noću često više zavisi od iznenadnosti, brzine i smelog i energičnog izvođenja nego od jačine snaga koje u tome učestvuju. Položaj napadača (koji se pri odbijanju protivnapada nalazi u ulozi branioca) utoliko je teži ukoliko nije očekivao protivnapad, jer ne može brzo da oceni kolike su snage koje vrše protivnapad, pogotovu ako ga vrše sa više pravaca. Zbog toga protivnapadi treba da budu originalni i lišeni svakog šablona. Pri tome je važno boljim komandovanjem iskoristiti sve neizbežne objektivne i subjektivne slabosti i greške napadača, što potencira potrebu brzine odlučivanja, smelosti i inicijative kod branioca.

Uspešnom manevru i aktivnosti oklopne jedinice u odbrani noću posebno doprinosi i solidno regulisanje saobraćaja. Za to se koriste organi vojne policije, delovi pešadije i izviđača, a po potrebi i druge snage. Pored toga, svaka jedinica u svom okviru rešava regulisanje

⁴ Kada je, na primer, 11. nemačka oklopna divizija 20/21. XII 1942. godine zastala da se pregrupiše i popuni, Sovjeti su oko pola noći izvršili iznenadan ispad tenkovskim snagama i naneli joj velike gubitke. (F. V. Melentin: *Oklopne bitke 1939—1945*, izdanje VIZ JNA »Vojno delo«, Beograd, 1962. godine, str. 218.)

saobraćaja. Osnovno je da se obeleže i uredi putevi i pravci i objekti na njima, postave specijalni vojni i drugi saobraćajni znaci koji se noću lako mogu uočiti, postave saobraćajci, odrede specijalne ekipe sa sredstvima za izvlačenje iz blata, na gazovima i sl., ostave jače snage u rezervi za regulisanje saobraćaja na ugroženim mestima, naročito pri protivnapadu, izvlačenju i sl. Starešina snaga za regulisanje saobraćaja treba da bude upoznat sa potrebnim elementima plana izvođenja odbrane i da ima svoj plan regulisanja saobraćaja na celoj dubini odbrambene zone.

Potrebno je istaći da će stepen aktivnosti odbrane protivnapadima zavisiti i od celishodnosti napuštanja uređenih zaklona i pripremljenog zaprečavanja i vatrenog sistema u okviru odbrambenih rejona tenkovskih četa i bataljona. Vodeći računa o tome, uvek treba težiti zadržavanju jačih tenkovskih snaga u rezervi i izvršenju protivnapada u bok uklonjenih snaga napadača jer će to često — i pored svih teškoća — biti lakše i uspešnije postići noću nego danju.

Komandovanje i sadejstvo. Zbog rastresitosti i većeg broja elemenata borbenog poretka, otežanog osmatranja borbenih dejstava i stalne neizvesnosti zbog mogućnosti brzih i naglih promena situacije, otežani su komandovanje i veza.

Efikasnije komandovanje od napadačevog za oklopnu jedinicu u odbrani noću jedan je od osnovnih faktora za pariranje njegove brojne i tehničke nadmoćnosti i za održavanje inicijative i slobode manevra. Noću je veoma štetno biti neodlučan i iščekivati odluke i naređenja pretpostavljenog starešine. Zato komandant sa potrebnim brojem oficira i sredstava veze treba da se nalazi kod jedinica na težištu odbrane, a pri vršenju protivnapada jačim snagama kod dotičnih jedinica.

Zbog ograničenosti ličnog osmatranja dejstva i drugih uticaja, povećana je uloga veze noću. Osnovne su radio-veze, koje — ako se odbrana organizuje van dodira sa napadačem — treba da budu van upotrebe do početka napada. Telefonske veze mogu se koristiti kao i po danu, samo je teže njihovo uspostavljanje i održavanje u toku borbe, ali branilac u tome ima više pogodnosti od napadača. Kurirske veze, iako nesigurne i spore, imaju veliku ulogu i treba povećati broj kurira sa pogodnim vozilima, birajući hrabre i snalažljive ljude koji poznaju dotično zemljište ili se lako orijentišu. Potrebno je, kada za to ima mogućnosti, da se kuriri unapred po danu upoznaju sa svim putevima u odbrambenoj zoni. Signalna sredstva veze dolaze više do izražaja, naročito za vezu sadejstva između pešadije, pionira i tenkova, ali uz potrebnu opreznost i preduzimanje mera da zbog njihove velike upotrebe ne dođe do nesporazuma i zabune.

U odbrani noću otežano je međusobno sadejstvo rodova i elemenata borbenog poretka oklopne jedinice. Utoliko je važnost sadejstva veća.

Kad god je moguće, sadejstvo treba organizovati na zemljištu po danu. Međutim, pošto će te mogućnosti biti male, potrebne elemente sadejstva treba dati jedinicama kroz odluku i zadatke.

Svakoj jedinici zadatak treba što jasnije odrediti na celoj dubini odbrambene zone i pri tome, pored ostalog, ukazati: pravac premeštanja, sledeće rejone posedanja, pravac povlačenja, linije sa kojih će biti prihvaćena i od kojih jedinica, način izvođenja aktivnih dejstava i sadejstva sa drugim jedinicama i dr. Pored toga, svakoj jedinici treba ukazati na zamisao izvršenja zadatka susednih jedinica, jedinica koje vrše protivnapade na tom pravcu, zadatke jedinica podrške, teritorijalnih i partizanskih jedinica u sopstvenoj pozadini i pozadini napadača na tom pravcu. Naročito je važno da svaka jedinica zna koje rejone i objekte i do kada treba uporno braniti radi sadejstva snagama koje vrše protivnapad.

Pri određivanju pravca premeštanja i povlačenja jedinica treba voditi računa da se obilaze odbrambeni rejoni po dubini, kako bi jedinice iz njih bile slobodne za blagovremeno stupanje u dejstvo, kao i da ovi pravci budu usklađeni sa predviđenim prolazima u preprekama, putevima, osvetljavanjem i regulisanjem saobraćaja.

Sve jedinice kojima je to potrebno treba upoznati sa rasporedom zaseda, sistemom osvetljavanja i zaprečavanja po dubini odbrambene zone, kao i sa organizacijom regulisanja saobraćaja, znacima raspoznavanja i signalima sadejstva kako ne bi dolazilo do međusobnih nesporazuma i sukoba. Posebno je važno da jedinice znaju postupak u slučaju atomskog udara i način zatvaranja stvorene breše.

Neposredno sadejstvo pešadije i pionira sa tenkovima naročito je važno. Za međusobno ukazivanje ciljeva i prepreka koriste se signalne rakete i obeležavajuća municija, a za sporazumevanje tenkovski telefoni. Korisno je na tenkovima nacrtati pogodne znakove belom bojom, da bi ih lakše raspoznavali pešadija i pioniri koji sa njima dejstvuju.

Ukoliko se predviđa protivnapad jačim snagama, komandantskom rekognosciranju treba da prisustvuju starešine svih jedinica koje učestvuju u protivnapadu. Za vodiče, ako protivnapad vrši sveža jedinica, treba angažovati izviđače koji poznaju taj pravac, vojnike jedinice koja se brani na tom pravcu, pripadnike teritorijalnih jedinica ili civilna lica.

Materijalno-tehničko obezbeđenje i sanitetsko zbrinjavanje. Zbog povećanog utroška municije i pogonskog materijala, neravnornih gubitaka po vremenu i prostoru, kao i čestih i naglih promena situacije, otežan je rad pozadinskih jedinica i ustanova. Pored toga, povećana je mogućnost napadača da ubačenim i desantnim diverzantskim grupama dejstvuje po objektima na komunikacijama dotura i evakuacije i time ometa snabdevanje i evakuaciju.

Noću je otežan prilaz evakuacionih i remontnih vozila, pronalženje oštećenih tenkova i drugih vozila, kao i rad na njihovoj opravci. Zbog otežane i spore evakuacije oštećenih vozila, pogodnije je da težište remonta bude na opravkama na mestima oštećenja. Radi toga, pored mehaničara u nižim jedinicama, potrebno je nižim jedinicama pridavati mehaničare iz radionica po ekipama sa vozilima i potrebnim rezervnim delovima. Vozila koja se ne mogu pravovremeno opraviti ili eva-

kuisati treba, posle skidanja svih delova koji se mogu skinuti i evakuisati, uništiti na mestu oštećenja.

Snabdevanje municijom i pogonskim materijalom je otežano pri doturu do vozila na položajima. Municiju treba doturati očišćenu i sortiranu, a mitraljesku i nanizanu u ređenike odnosno doboše. Gorivo se može doturati cisternama, ali je njihovo prilaženje teško, a često i nemoguće ukoliko nisu na poluguseničnim ili guseničnim vozilima, zatim buradima i kantama — što angažuje više pešadije za njihov dotur do tenkova. Ako ima mogućnosti treba koristiti i mesne izvore pogonskog materijala.

Izvlačenje ranjenika iz tenkova noću je lakše nego danju, tj. može se vršiti prikrivenije i zaštićenije od vatre napadača. Danju evakuaciju vrši pešadija, odnosno sanitetski organi jedinice. U situacijama kada nije moguće evakuisati ranjenike sanitetskim vozilima i povratnim transportom, ranjenike treba predavati teritorijalnim jedinicama i mesnom stanovništvu. Za evakuaciju ranjenika najpogodniji su sanitetski oklopni transporteri.

Posebno je važno da se obezbedi održavanje komunikacija dotura i evakuacije i solidno regulisanje saobraćaja. Kad god je moguće, potrebno je odrediti posebne puteve dotura, a posebne puteve evakuacije.

Pukovnik

Milutin LUTOVAC